Sadržaj

Reč uz knjigu *Veliki rat profesora* Maćeja Gornog
(Prof. dr Milan Ristović) I

Uvod 7

Prvo poglavlje
Ka nauci o narodnom karakteru 17

Drugo poglavlje
„Evropski rat kao bitka duha” 49

Treće poglavlje
Prostor (Geografija) 139

Četvrto poglavlje
Telo (Antropologija) 189

Peto poglavlje
Um (Psihologija i psihijatrija) 243

Šesto poglavlje
Pogled u prošlost – ko je započeo „rat duha”? 281

Zaključak 317

Biografije 327

Bibliografija 363

The Professors' Great War. Human Sciences (1912–1923)
Abstract 453

Registar ličnih imena 457

Fotografije 487

Reč uz knjigu *Veliki rat profesora* Maćeja Gornog

U novom talasu naslova, pokrenutom stogodišnjicom Prvog svetskog rata, većina istoriografskih radova bila je posvećena onim pitanjima koja su – i ranije – zauzimala središnje mesto u literaturi o ovom fenomenu: politička i vojna istorija, povodi i nanovo aktivirana potraga za krivcima za pokretanje rata (Krigeschuldfrage), sa nastavljenim, upadljivim usredsređenjem na Zapadni front. U ovoj istoriografskoj produkciji, koliko je bilo moguće pratiti je, bez mnogo inovativnog pristupa, često kalemljenoj na novi politički kontekst, uz retke metodološko-istraživačke iskorake, „iskaču iz zadate matrice oni naslovi koji skreću pažnju na neke druge važne segmente povesti Velikog rata". Tako izuzetke čine radovi posvećeni kritičkom pristupu kulturi sećanja i mestu Prvog svetskog ratnog sukoba u kulturu sećanja evropskih naroda.

Jedan od naslova za koji se sa sigurnošću može reći da unosi bogat, metodološki svež pristup savremenom izučavanju Prvog svetskog rata, svakako je i *Wielka Wojna profesorów: nauki o człowieku (1912–1923)* (*Veliki rat profesora: nauke o čoveku 1912–1923*), poljskog istoričara dr Maćeja Gornog (Maciej Górny, 1976), koji radi u Varšavi na Odeljenju za istoriju ideja i istoriju inteligencije u 19. i 20. veku pri Institutu za istoriju Poljske akademije nauka, na kojem, od 2020. godine, obavlja dužnost zamenika direktora za naučnoistraživački rad.

Monografiji koja je sada, u visokostručnom prevodu sa poljskog jezika dr Vladimira Todića, pred čitaocima u Srbiji, prethode radovi koji svedoče o glavnim pravcima njegovog istraživačko-istoriografskog interesovanja. Godine 2001. objavio je *Między Marksem a Palackým: historiografia w komunistycznej Czechosłowacji* (Između Marksa i Palackog: istorio-

grafija u komunističkoj Čehoslovačkoj). Nekoliko godina kasnije, pojavila se knjiga *Przede wszystkim ma być naród*, *Marksistowskie historiografie w Europie Środkowo-Wschodniej*, 2007. (Pre svega mora biti narod. Marksističke istoriografije u Srednjoj i Istočnoj Evropi) koja je prevedena na engleski i nemački jezik.

Istraživanje „rata duha" postavio je Gorni u šire hronološke okvire, u rasponu od dva Balkanska rata do okončanja borbi oko granica i teritorija vođenih u godinama posle mirovne konferencije u Parizu. Sebi je zadao izuzetno obiman i zahtevan istraživački zadatak, rad na velikom broju izvora različite provenijencije, posebno se posvećujući pažljivom, dubinskom, iščitavanju i analizi građe nastajale u kabinetima univerzitetskih profesora i intelektualaca različitog stručnog i naučnog profila. O ovom istraživačkom naporu svedoči obiman spisak izvora – naučne literature, knjiga i posebnih izdanja, tekstova objavljivanih u stručnim časopisima i serijskim publikacijama, na stranicama novina, predavanjima, geografskim kartama, rezultata arheoloških, etnografskih i antropoloških istraživanja, polemika, propagandnih spisa itd, na nekoliko evropskih jezika, uključujući i radove naučnika sa jugoslovenskog prostora (Jovan Cvijić, Niko Županić, Vladimir Dvorniković).

Uvid u izuzetno plodnu naučnu produkciju Maćeja Gornog navodi na zaključak da je knjiga sa intrigantnim naslovom, kako po hronologiji njenog prvog pojavljivanja, tako i po središnjem istraživačkom problemu, nastala kao rezultat prethodnih problemski i metodološki izuzetno kompleksnih radova, u kojima se prepliću istorija ideja, istoriografije, društvena, intelektualna i politička istorija, kao i istorija nauke. *Veliki rat profesora* iz štampe je izašao iste godine kada i prvi tom obimne istorije Prvog svetskog rata na prostoru evropskog Istoka i Jugoistoka. U saradnji sa jednim od najuticajnijih savremenih poljskih istoričara Vladimirom Borođejem (1956–2021), Gorni je bio koautor ove retke po obimu i značaju, savremene sinteze rata na evropskom Istoku i Jugoistoku: *Nasza wojna. Europa Środkowo-Wschodnia 1912–1916. Tom I: Imperia* (Naš rat. Srednja i Istočna Evropa 1912–1916). Drugi tom objavljen je 2018. godine (*Nasza wojna. Europa Środkowo-Wschodnia, 1917–1923. Tom II: Narody*). Englesko izdanje objavljeno je iste 2018. godine.

Gorni je svojim „ratom profesora" otvorio, samo delimično ranije istraživan, iskorak u važan deo evropske intelektualne istorije, posebno onaj njen srednjoevropski i jugoistočnoevropski segment, pokazujući uticaj de-

latnosti naučnika, intelektualaca-stvaralaca na oblikovanje ideja koje su bile važan deo ratne i posleratne evropske političke stvarnosti. Ratovanje rečima bilo je ubojito u ovom naučno-propagandnom obračunu zaraćenih evropskih država, a njihova težina poticala je, kako od naučnog autoriteta aktera koji su u njemu uzimali učešća, tako i od žestine kojom je, najčešće, ovo sučeljavanje vođeno. Uloga intelektualaca bila je važna u kreiranju planova i politika koje su najavljivale velike promene političke karte evropskog kontinenta. To je, na primer, bio slučaj sa obnovom poljske državnosti, stvaranjem jugoslovenske i čehoslovačke države kada su naučni rezultati i aktivnost naučnika koji su zagovarali nove nacionalne politike dobili snagu ubedljivih argumenata u određivanju sudbine njihovih naroda.

Ovo uključivanje u rat i politiku, kako Gorni s razlogom tvrdi, iako nije bilo novog datuma, ipak je po broju i autoritetu učesnika koji su istupali u javnosti sa svojim stavovima u korist ratne i posleratne politike svojih država-naroda, umnogome promenilo shvatanje o dotadašnjem načinu angažovanja i širini uticaja naučnika i uopšte intelektualaca, posle njihovog „izlaska iz tišine kabineta" na javnu i političku scenu na početku rata. U isto vreme, stvoren je i dubok rascep i otklon od, do tada, po njenoj prirodi i dotadašnjoj praksi, internacionalizacije naučne saradnje kakva je postojala među evropskim intelektualcima, na čije mesto su došli „naučni, nacionalni rovovi".

Ono što takođe valja istaći jeste autorova izuzetna akribija, interdisciplinarnost, inovativnost, poznavanje i sigurno kretanje kroz različite naučne discipline, i širina istraživačkog poduhvata. Na taj način, mogao je da se upusti u analitička „ukrštanja" naučne i druge argumentacije svih uključenih strana u „ratu profesora". To je kao konačni rezultat dalo kompleksnu knjigu, utemeljenu na metodološki i teorijski zahtevnoj osnovi. Knjiga od čitaoca traži usredsređivanje na praćenje glavnih i sporednih „frontova" ovog sukoba, njegove geneze, političkog, ideološkog i naučnog ishodišta i predistorije, sa velikim brojem učesnika – od pripadnika samog vrha evropske i svetske nauke i kulture, do onih koji su bili manje poznati, ali ipak uticajni učesnici u „ratu profesora" na „lokalnim frontovima".

Gorni s pravom ukazuje kako je kritična „masa" ovog sukoba evropskih profesora i intelektualaca, narastala i bila sve prisutnija u naučnom i javnom diskursu od kraja devetnaestog veka. U tom vremenu izuzetne intelektualne dinamike, sa evropskih univerziteta počinju da se šire ideje na kojima će biti utemeljene i nove discipline nauke o čoveku. Profesori uni-